

bevredigend einde en blijft de lezer met het gevoel achter dat het verhaal van de Graal nog niet volledig is verteld.

Paul Vermeer
(Radboud Universiteit)

Dols, Chris, Joep van Gennip & Lennert Savenije (2016), *Dienstbaar onder vuur: Religieuzen en de tweede wereldoorlog*, Hilversum: Uitgeverij Verloren, pp. 224, ISBN: 9789087046170, € 22,-.

In de uitvoerige inleiding geven de drie redacteuren de bedoeling van deze bundel aan en hoe deze is ontstaan. De Stichting Echo van specialisten in de geschiedenis van het religieuze leven organiseerde eind 2014 een studiedag, zoals vaker. Het thema was hoe de religieuzen, mannen en vrouwen in Nederland en Nederlands Indië, omgegaan waren met de oorlogssituatie. De specialisten vonden het tijd om ook aandacht te besteden aan deze groep. In de Nederlandse geschiedschrijving van de oorlog was de rol van religieuzen zwaar onderbelicht. Als de RK Kerk aan de orde kwam, dan was het vooral de rol van het Episcopaat, met name van de onverzettelijke, latere kardinaal De Jong. Onder invloed van de officiële geschiedschrijving ontstond het beeld dat het katholieke volksdeel ondanks de betrokken kerkleiders minder dan de protestanten had bijgedragen aan het verzet of hulp aan de Joodse onderduikers. De bedoeling van de studiedag en deze bundel is dit beeld bij te stellen. Het doel is “een visie van onderaf geven, de religieuzen een stem geven”.

Helaas, vooral in dit laatste stelt deze bundel teleur. De auteurs leveren veel feiten, zij rapporteren de inzet van vooral nonnen bij de zorg, in de verpleging tot soms in het heldhaftige toe. Zij geven ook voorbeelden van hulp aan onderduikers en Joodse mensen met grote risico's voor de religieuzen persoonlijk en hun conventen. Zij slagen er echter niet in, althans deze lezer, te laten inzien hoe het religieuze leven en overtuiging de zusters, broeders en paters inspireerde tot daden van hulp en/of verzet. Het boek begint met een citaat uit een brief van Titus Brandsma, een van de bekendste katholieke oorlogshelden. Hij schrijft vanuit zijn cel in de Scheveningse gevangenis dat hij zich daar “veilig en gelukkig” voelt. Moeilijk mee te voelen, zo lijkt me. Een ander citaat is uit het relaas van een zuster die jarenlang in een Japans interneringskamp opgesloten zat: “O.L.Heer zou wel voor ons zorgen. Hij zou niet toelaten dat ons iets overkwam. Hij zou toch niet goed vinden dat ons mooie Missiewerk geschaad werd” (p. 11). Hoe kan deze naïviteit en passiviteit inspireren tot actie laat staan verzet? Dat had ik graag uitgelegd gezien. En hoe kwamen dan sommige zusters en paters tot actief verzet? Verschillende paters Kapucijnen die aan het verzet meededen, worden eigenzinnig genoemd. Was het toch meer het karakter dan de spiritualiteit die het verschil maakte?

De bundel besteedt dus ook aandacht aan de positie van de religieuzen in het toenmalig Nederlands Indië. Terloops wordt opgemerkt dat een pater verdacht van verzet, gevangen en gemarteld door Japanners, door aanhangers van de islam zou zijn aangebracht. Wat zegt dit over de verhouding van de Kerk met de grotendeels islamitische bevolking? Wat te denken van de verzuchting in een brief van een kloosteroverste in Indonesië in de tijd van de positionele actie. Hij hoopt dat het Nederlandse leger gauw zou komen en “erop zou inhakken”! Bedoeld is op de opstandige Indonesiërs.

Kortom, de bundel geeft de lezer veel feiten, onder andere hoeveel kloosters en seminaries tijdens de oorlog in beslag zijn genomen en of verwoest. Aan de orde komen de vrouwelijke religieuzen in het algemeen, en – specifieker – de mannelijke religieuzen, zoals de Jezuïeten, de Kapucijnen, naast de Belgische Salvatorianen. Verder gaat een hoofdstuk over de kloosters langs de Nederlands-Duitse grens, van waaruit al voor de Tweede Wereldoorlog werd gewaarschuwd tegen het nazisme en een ander over het werk van de Jezuïeten na de oorlog onder politieke delinquenten. Veel brede informatie maar in hoeverre het religieuze leven de houding van zusters en paters ten aanzien van de bezetting en de bezetters heeft beïnvloed, blijft onduidelijk. Was hun houding zo anders dan de overgrote meerderheid van de Nederlanders?

Nico Vink
(Amsterdam)